

יסודות שקלים

שיעור רביעי

קלבון

מקורות

- א. משנה שקלים פ"א מ"ו-ז
- ב. ירושלמי שקלים פ"א ה"ד "אלו חייבין בקלבון... להוצאת דרכים"
- ג. רש"י ביצה לט: ד"ה שחייבין
- ד. ספר החינוך מצוה קה
- ה. רמב"ם הל' שקלים פ"ג ה"א-ז

ספר החינוך מצוה קה

ועוד אמרו זכרונם לברכה שכל מי שאינו נותן חצי שקל ממש שהיה מטבע באותו זמן ונותן בעבורו כסף במשקלו או פרוטות, שמוסיף על משקל שקלו זה מעט, ואותו המעט נקרא קלבון, ואותו המעט הוא שכר השלחני שמשתכר כשהוא מחליף חצי שקל שהיה טבוע בשביל פרוטות. ולפיכך שנים שהביאו שקל שלם בין שניהם חייבים בקלבון שאילו רצו להחליפו צריכין היו ליתן הקלבון לשלחני, וכמו כן יתנוהו לגזבר, לפי שבחצי שקל חייבם הכתוב, ולכן חייבים בו או בערכו בכיוון.

המשנה כותבת:

ואלו שחייבין בקלבון: לויים וישראלים גרים ועבדים משוחררים, אבל לא כהנים ונשים ועבדים וקטנים. [שקלים פ"א מ"ד]

המשנה מחדשת חיוב נוסף על גבי מחצית השקל – קלבון, והיא מלמדת שחיוב זה אינו חל על הכל. קלבון הוא תוספת מטבע קטן על גבי מחצית השקל. כנראה שהמילה 'קלבון' לקוחה מיוונית ומשמעותה דמי ההחלפה.

המשנה ממשיכה ומביאה מחלוקת תנאים בדין קלבון:

ואם שקל על ידו ועל ידי חבירו חייב קלבון אחד. רבי מאיר אומר: שתי קלבונות. [שם] לפי חכמים, המביא שקל שלם עבורו ועבור חברו חייב קלבון אחד. לעומת זאת, לפי רבי מאיר, באופן זה האדם חייב להביא שתי קלבונות.

המשנה אינה מבארת את טעמה של מחלוקת התנאים, אך נראה שיש לעמוד על יסוד מחלוקתם על פי התוספתא, בה מובאת מחלוקת עקרונית בין רבי מאיר לחכמים בחיוב קלבון:

השוקל שקל חייב בקלבון, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: השוקל שקל פטור מן הקלבון, השוקל שני דינרין חייב בקלבון. [תוספתא שקלים א, ד]

מהתוספתא עולה, שחיוב קלבון תלוי במחלוקת בין התנאים. לפי רבי מאיר, כל אדם המביא מחצית השקל חייב להוסיף על גביו מטבע קטן. ואילו לפי חכמים, כאשר אדם מביא את המטבע של מחצית השקל אינו חייב בקלבון, רק כאשר מביא מספר מטבעות שסך שווים עולה כשווי מחצית השקל חייב בקלבון.

נראה שסברת חכמים היא שקלבון בא לכסות את עמלת החלפת המטבע. דהיינו, כשאדם מביא במטבע צריך להחליפו, עליו לשלם גם את דמי ההחלפה, שלא יופסד המקדש. משום כך, חיוב קלבון שייך רק כשאינו מביא את המטבע הייעודי של מחצית השקל.

טעמו של רבי מאיר, לעומת זאת, מבואר בירושלמי:

דאמר רבי מאיר: כשם ששקלו תורה כך קלבנו תורה. קסבר רבי מאיר בנותן שקלו שלם שהוא חייב בקלבון, דאמר רבי מאיר: כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה ואמר לו 'זה יתנו' – כזה יתנו. [ירושלמי שקלים פ"א ה"ד]

מדברי הירושלמי עולה, ששיטת רבי מאיר מבוססת על החובה לתת כמחצית השקל מטבע נקי מכל סיג, כפי שהראה הקב"ה ואמר 'כזה יתנו'. בשל כך, הואיל ובעולם הזה הכסף אינו טהור ויש בו סיגים של מתכות אחרות, צריך להוסיף מטבע קטן על גבי מטבע מחצית השקל בכדי להגיע למחצית השקל של תורה.

אם כן, נחלקו התנאים בטעמו ובגדרי חיוב קלבון. לפי רבי מאיר, החיוב הוא משום 'הכרע', והוא שייך תמיד. ולפי חכמים החיוב הוא משום 'חילוף' (=עמלת חילוף המטבעות), והוא שייך רק כשמביאים מטבע הזוקק החלפה.

נראה כי מחלוקת רבי מאיר וחכמים ביסוד חיוב קלבון מתבטאת גם במחלוקת נוספת המובאת בירושלמי, באופן השימוש בדמי הקלבונות:

להיכן היו הקלבונות נופלין? רבי מאיר אומר: לשקלים. רבי לעזר אומר: לנדבה. רבי שמעון שזורי אומר: ריקוע זהב וצפוי לבית קודש הקדשים. בן עזאי אומר: שולחנין היו נוטלין אותן בשכרן. ויש אומרים להוצאת דרכים. [ירושלמי שקלים פ"א ה"ד]

נחלקו התנאים מהו השימוש שהשתמשו בכסף הקלבונות, ודעות רבות נאמרו בעניין. ניתן לחלק את השיטות השונות לשתי קבוצות: כל חכמי ישראל בצד אחד ורבי מאיר בצד השני. לפי רבי מאיר משתמשים בקלבונות לשקלים, ואילו לפי שאר התנאים קלבונות אינן כשקלים, ויש להשתמש בהם לשימושים אחרים במקדש.

בפשטות, מחלוקת התנאים היא לשיטתם. לפי רבי מאיר, חיוב קלבון הוא מדאורייתא כחלק ממצוות מחצית השקל, ולכן כסף הקלבון נחשב לכסף שקלים. לפי שאר התנאים, לעומת זאת, חיוב קלבון הוא מדרבנן, וממילא יש להשתמש בהם לשימושים אחרים¹.

הבנה זו, העולה מדברי התוספתא והירושלמי, מפורשת בספר החינוך:

ועוד אמרו ז"ל שכל מי שאינו נותן חצי שקל ממש שהיה המטבע באותו זמן, ונותן בעבורו כסף במשקלו או פרוטות, שמוסיף על משקל שקלו מעט, ואותו המעט נקרא קלבון, ואותו המעט הוא שכר השלחני שמשתכר כשהוא מחליף חצי שקל שהיה טבוע בשביל פרוטות. ולפיכך שנים שהביאו שקל שלם בין שניהם חייבין בקלבון, שאלו רצו להחליפו צריכים היו לתן הקלבון לשלחני. [ספר החינוך מצוה קה]

מדברי החינוך עולה שהוא פוסק כשיטת חכמים, ולכן הוא מבאר שחיוב הקלבון הוא עמלה על החובה להחליף את השקל השלם בשני צאים.

לרש"י שיטה שונה בעניין זה:

כל ישראל הוזקקו לתת מחצית השקל לקרבנות צבור, והטילו חכמים עליהם להוסיף מעה קטנה להיות קלבון לפרוטרוט, מפני שהן חצאי שקלים חתיכות דקות ונוחין לאבד, ופעמים שמחליפין אותן במנים, ונותנין הקלבון בחלוף, ואף כשמצטרפין שנים לתת שקל שלם -

¹ עי' מנחת חינוך [מצוה קה אות ה] המוכיח ממשנתנו שחיוב קלבון הוא מדרבנן: "ונראה לי דקלבון אינו מן התורה רק מדרבנן, דחזינן שפטר הכהנים אף שחייבים בשקלים, וכן השוקל על ידי תבירו שנתן לו במתנה, ואי היה מן התורה לא היו מקילין בזה, על כן נראה דהוא מדברי סופרים".

הטילו עליהם שני קלבונים, שלא לפחות מחבריהם ולמעט את ההקדש, אבל האב שוקל בשביל שני בניו שקל שלם, ופטור מקלבון שני.

[רש"י ביצה לט: ד"ה שחייבין]

מדברי רש"י עולים כמה עקרונות בגדר חיוב קלבון:

- א. חיוב קלבון הוא מדרבנן.
- ב. כל אחד ואחד חייב בקלבון, ולכן שנים שנשתתפו חייבים בשני קלבונות.
- ג. טעם חיוב קלבון הוא משום החלפה – גזברי המקדש מעוניינים להחליף את מטבעות מחצית השקל למטבעות גדולים יותר.²

נראה שרש"י פוסק כרבי מאיר, ולשיטתו אף לרבי מאיר חיוב שקלים הוא מדרבנן משום ההחלפה.³

שיטה שלישית עולה מדברי הרמב"ם:

חציי השקלים הכל צריכין להן כדי שיתן כל אחד ואחד חצי שקל שהוא חייב, לפיכך כשהיה אדם הולך אצל השולחני ומצרף שקל בשני חצאין יתן לו תוספת על השקל, ואותה התוספת נקראת קלבון, לפיכך שנים שנתנו שקל על שניהם חייבין בקלבון. [הל' שקלים פ"ג ה"א]

הרמב"ם מנמק את חובת הוספת הקלבון לא משום ההחלפה, אלא משום ערכו של מטבע מחצית השקל. לשיטת הרמב"ם, שווי מטבע של מחצית השקל נגזר משני פרמטרים. האחד, משקל הכסף שבו הוא משקל חצי שקל (=מאה ושישים גרעיני שעורה). והשני, הביקוש שלו לקיום מצוות מחצית השקל. מכיוון שכך שווי שני מטבעות של מחצית השקל גבוה יותר ממטבע אחד של שקל. לפיכך, אדם הנותן מטבע של מחצית השקל פטור מקלבון, אבל שנים שנתנו שקל על שניהם יחד חייבים בקלבון, בכדי לתת שווי של שני מטבעות מחצית השקל.

הרמב"ם פוסק כרבנן, כמבואר בהלכה זו ובהמשך ההלכות, אך מדבריו בפירוש המשניות נראה שרבי מאיר אינו חולק על יסוד זה בחיוב בקלבון. נראה כי הרמב"ם סבור, שאף על פי שבתוספתא מחלוקת רבי מאיר וחכמים שנויה באדם המביא מחצית השקל לעצמו, מכל מקום מכיוון שהמשנה מביאה את מחלוקת רבי מאיר רק לגבי שניים שהביאו, משמע שקלבון שייך רק בשניים שהביאו יחד שקל עבור שניהם.

נראה ששיטת הרמב"ם בעניין זה מבוססת על שיטתו העקרונית בשיעור מחצית השקל.⁴ לשיטת הרמב"ם [הל' שקלים פ"א ה"ה], חיוב מחצית השקל הוא לפי ערך המטבע העכשווי, ומשום כך יש משמעות לעליית ערך המטבע כתוצאה מהביקוש. לעומת זאת, לפי שיטת הראשונים האחרים, שחיוב מחצית השקל הוא קבוע – מטבע שמשקלו מאה ושישים גרעיני שעורה, אין משמעות לעליית ערכו. ולשיטתם בהכרח יש לבאר את החיוב בקלבון באופן שונה.

לסיום השיעור נעיר, כי לכאורה לשיטת הרמב"ם חיוב קלבון הוא מדאורייתא. ואם כן, צריך עיון מדוע כהנים פטורים מקלבון אף על פי שחייבים במחצית השקל מדאורייתא. כמו כן, מדוע האחים השותפים אינם חייבים בקלבון, והרי בסופו של דבר חייבים הם בשתי מחציות השקל. בנוסף קשה, כיצד הרמב"ם [הל' שקלים פ"ג ה"ו] פוסק: "והקלבונות אינן כשקלים אלא מניחין אותן בפני עצמן עד שיסתפק מהם ההקדש", והרי לשיטתו הקלבון הוא חלק משיעור מחצית השקל, ולכאורה הקלבונות אמורים להיות כשקלים ממש. אין בידינו ליישב קושיות אלו, וה' יאיר עיננו במאור תורתנו.

לתגובות ולהערות: רם יונתן ליפשיץ

ramyonatans@gmail.com

² בבכורות רש"י כותב משום הכרע או משום החלפה.

³ יש להעיר, שמרש"י במנחות [קח. ד"ה והמענה] וחולין [כה: ד"ה וכשחייבין] משמע אחרת, וצ"ע.

⁴ שיטתו התבארה בהרחבה בשיעור השני [שיעור מחצית השקל].